

УДК 37.017.78]:316.42

РОЛЬ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Волошин Петро, доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва, Заслужений працівник культури України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-6235-8003

E-mail: Voloshyn_pm@ukr.net

Проблема музичного виховання дітей і молоді набуває характеру важливої соціальної проблеми. У статті музичне мистецтво розглядається як важливий засіб соціалізації школярів, адже музика це – основа музичної культури народу, її морально-духовний зміст є основним засобом впливу на особистість. У статті здійснено теоретичний аналіз особливостей соціалізації школярів. Проаналізовано програм з музики для усіх класів закладів загальної середньої освіти. Увага приділена аналізу змісту творів, що пропонуються учням програмою з музики, і який потребує корекції і доповнення. У статті виокремлені педагогічні умови соціалізації школярів засобами музики; визначені основні напрями роботи поетапного прилучення школярів до духовних цінностей на уроках музики. Проаналізовано процес сприйняття музичних творів школярами. Увага приділена культурі художнього сприйняття як засобу впливу на формування естетичних ідеалів школярів, розвитку художніх смаків, розумінню художнього образу та мови музичного мистецтва.

Ключові слова: соціалізація, молодші школярі, педагогічні умови, музичне мистецтво, музична культура, духовна культура, сприйняття музики, музичні інтереси, ціннісні орієнтації, художній образ.

THE ROLE OF MUSIC ART IN SOCIALISATION OF SCHOOLS

Voloshyn Petro, Associate Professor in the Department of Musicology and Vocal-Choral Art, Honored Culture Worker of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6235-8003

E-mail: Voloshyn_pm@ukr.net

The problem of music education for children and youth becomes an important social problem. In the article, music art is considered as an important means of socializing students, because music is the basis for the musical culture of the people, its moral and spiritual content is the main means of influencing the personality, and this inevitably influences the important aspects of musical culture as a whole.

The article deals with the theoretical analysis of the peculiarities of socialization of schoolchildren, which allowed to assert that one of the means of optimizing this process is music art as artistic and creative activity, since it reveals the spiritual and creative potential of a child and helps to adapt him to society.

Curricula in Music Education were analyzed for all grades of general secondary schools, where the guidance was analyzed in terms of the presence of incentives for each of the components of social and musical activity: emotional, cognitive, axiological and praxeological. Attention was paid to the analysis

of the content of the activities offered to pupils by the curriculum in Music Education, which requires correction and addition, as well as the process of perceiving musical compositions by schoolchildren. The article outlines the pedagogical conditions for schoolchildren socialization by means of music.

The basic areas of work for phased involving schoolchildren to spiritual values at Music Lessons are defined: stimulating schoolchildren's cognitive activity at Music Lessons, enriching emotional and sensory experience of schoolchildren, activating their creative self-expression.

The article analyzes the process of perceiving music by schoolchildren. Attention is paid to the culture of artistic perception as a means of influencing the development of students' aesthetic ideals, the development of their artistic tastes, understanding the artistic image and language of music art.

Keywords: *socialization, younger schoolchildren, pedagogical conditions, music art, musical culture, spiritual culture, perception of music, musical interests, value orientations, artistic image.*

Одним із пріоритетних засобів соціально-культурного становлення особистості виступає мистецтво. Музика ж у соціальному вихованні школярів посідає особливе місце. Відомо, що будь-який твір мистецтва має насамперед духовно-моральний початок. Розвинена духовність є однією із найважливіших персональних рис людини. Морально-духовний зміст музичного мистецтва є основним засобом впливу на особистість.

Роль музичної спадщини нашого народу розглядається в дослідженнях О. Дем'янчук, Г. Довженок, Л. Коваль, М. Попович, В. Шевченко.

Щодо соціологічного підходу, то останніми роками науковці схиляються до того, що музика з її актуалізованими в духовному житті суспільства результатами, виявляє найпоширеніші свої соціальні виміри у підсистемі духовної культури. Навчити бачити і розуміти прекрасне, насолоджуватися творами мистецтва, а разом з тим і процесом власної творчості є ознакою самодостатньої особистості. Цікавим у цьому контексті є дослідження Гандзілевської Г., яка вивчала процес соціалізації молодших школярів та гру як один із її засобів впливу на школярів [1]; В. Ларін досліджував особливості соціалізації дітей шкільного віку засобами мистецтва. Він відзначає, що сила емоційно-почуттєвого та ідейно-художнього впливу мистецтва робить його одним із найефективніших засобів формування ціннісних орієнтацій дітей [3].

Водночас аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, вивчення досвіду соціального виховання учнів свідчать про те, що чимало аспектів цієї багатогранної проблеми поки що залишаються недостатньо дослідженими.

Мета даної статті полягає у тому, щоб з'ясувати роль музичного виховання у процесі соціалізації школярів.

У сучасних наукових дослідженнях зустрічаються різні тлумачення терміну «соціалізація». «Соціалізація – це процес опанування ролей та очікуваної поведінки у відносинах із сім'єю, суспільством і розвиток задовільних зв'язків з іншими людьми» [4]. Н. Корпач зазначає, що соціалізація – процес двосторонній. З одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству і соціальним групам, у які він входить. А з іншого боку, у процесі соціалізації він активно відтворює систему соціальних зв'язків і соціальний досвід [8].

Ми схильні до визначення соціалізації особистості як процесу засвоєння та відтворення нею культурних цінностей і соціальних норм, а також саморозвитку і самореалізації в тому суспільстві, в якому вона проживає [4].

Соціалізація особистості – це не лише адаптація людини в суспільстві, а й духовне її становлення через конкретні види взаємодії з навколишнім середовищем, за

допомогою яких вона активно включається в суспільне життя і засвоює соціальний досвід. Духовність – це насамперед світоглядні орієнтації людини, її сподівання, прагнення, ідеали. Саме духовність визначає спрямованість особистісних потреб.

Музика – найбільш масовий і доступний вид мистецтва. Її вплив на формування молодіжного середовища важко переоцінити. Тому аналіз впливу музичного мистецтва на становлення ціннісних орієнтацій молоді вимагає детального аналізу.

У процесі дослідження нами було встановлено, що розвиток особистості органічно пов'язаний з її ставленням до музики. За силою впливу на внутрішній світ людини музика посідає одне з пріоритетних місць. Вона здатна передати найтонші й найглибші відтінки естетичних переживань людини. Водночас вона є і каталізатором творчого потенціалу особистості. Визначено таку закономірність: спілкування з музикою підвищує духовний потенціал людини, сприяє формуванню соціальних цінностей особистості, що активізують громадську діяльність і виконання певних соціальних ролей. Інакше кажучи, музика формує внутрішній світ особистості і водночас впливає на її соціальну поведінку. У зв'язку з цим, важливим завданням виховного впливу музики на особистість є не тільки розширення сфери пізнання і засвоєння соціального досвіду людства, а й збагачення власного життєвого досвіду загальнолюдськими цінностями, оцінками тощо.

Могутнім засобом, який впливає на підвищення рівня соціально-музичної активності є зміст творів, що пропонуються учням програмою з музики.

Для того, щоб переконатись, якою мірою той навчальний матеріал, що вивчається у школі, сприяє соціалізації школярів та допомогти майбутнім учителям музики аналізувати такі твори, ми зробили ретельний аналіз програм з музики для усіх класів закладів загальної середньої освіти. Всі програмові твори аналізувалися з точки зору наявності в них стимулів по кожному із компонентів соціально-музичної активності: емоційному, когнітивному, аксіологічному і праксеологічному.

Ретельний його аналіз засвідчив, що він потребує корекції і доповнення: кількість творів, спрямованих на соціалізацію школярів достатня. Твори, що пропонуються, розширюють сферу пізнання, сприяють визначенню естетичного ставлення до фактів і подій життя.

Але вони не однаковою мірою впливають на всі компоненти соціально-музичної активності. Найбільша кількість творів, що пропонуються для вивчення та прослуховування в усіх класах, впливають на перші два компоненти (емоційний і когнітивний), а на аксеологічний і праксеологічний – лише незначна їх кількість. На жаль, програма для середніх класів закладів загальної середньої освіти не вміщує в достатній кількості творів, які б сприяли формуванню у школярів гуманістичних ціннісних орієнтацій, елементів культури, необхідних для громадянської позиції й адаптації в суспільстві, художньо-естетичні знання, активної життєвої позиції, розвивали організаторські й виконавські уміння та навички.

Отже, виникла нагальна потреба зміни змістового навантаження програми.

Як свідчать результати дослідження, у всіх класах, починаючи з першого, на емоційний компонент громадянськості впливає найбільше творів. У початкових класах це виправдано. Адже у них домінують емоційно-естетичні мотиви стосовно оточуючого середовища. Навколишній світ вони сприймають, як правило, лише через емоції і почуття. Тому, щоб впливати на інші компоненти соціально-музичної

активності, необхідно розвивати емоційно-чуттєву сферу.

У середніх класах до емоційно-естетичного мотиву додається пізнавальний, інтелектуальний. Менше уваги вже необхідно приділяти емоційному сприйманню навколишнього світу через музичне мистецтво і більше – прагненню пізнати його. А кількість саме тих творів, які здатні розширити сферу пізнання, усвідомити себе як громадянина Землі, сформувати поведінкові норми з кожним наступним класом зменшується.

Наступна проблема, яка потребувала аналізу – це процес сприйняття музичних творів школярами. Як відомо, основу спілкування з музикою становлять важливі психологічні механізми. Вони пов'язані з діалектичним характером взаємодії індивідуально-емоційного розвитку особистості, рівнем її інтелектуального та культурного розвитку, художньо-естетичного та життєвого досвіду, з одного боку, та відповідністю форми й змісту твору, пізнавальних і творчих елементів музики під час її сприйняття – з іншого.

Культура художнього сприйняття, як один із показників духовності особистості, характеризується, на нашу думку, здатністю людини до емоційної реакції на сприйнятий твір, глибиною і широтою знань видів та жанрів мистецтва і специфіки їх виражальних засобів; постійно зростаючою потребою у спілкуванні з мистецтвом і художньо-творчим самовираженням.

Музичне мистецтво є ефективним засобом впливу на формування естетичних ідеалів школярів. Адже естетична оцінка музичного твору вимагає від слухача накопичення досвіду музичних вражень, культури сприймання, переживання й розуміння музики, музичних образів, які виникають в уяві.

Засобом відображення оточуючого світу в музиці, як і інших творах мистецтва, є художній образ. Це специфічна форма втілення роздумів і переживань про світ у результатах художнього образу. У художньому образі судження, думки, ставлення композитора набувають емоційного забарвлення. Через емоційне життя людини музика набуває соціального резонансу. Вона відображає суспільні потреби, розкриває важливі аспекти соціального життя. Як своєрідна форма усвідомлення людських вчинків, діяльності вона містить у собі досвід суспільного та індивідуального пізнання. У зв'язку з цим головне завдання музики в суспільстві полягає в тому, щоб зберегти людський позитивний досвід. Музика є невід'ємним чинником пізнання істини, добра, краси, виховання діалектичного мислення. Чуттєва природа її дає можливість впливати на емоційну сферу свідомості особистості, заглиблюватися в найпотаємніші куточки, переконувати в істинності думок, оцінок.

Здатність до емоційного, художньо-змістового сприйняття музичного твору дозволяє розуміти його мову. Це передбачає засвоєння особистістю певної системи знань, умінь і навичок у ході її розумово-інтелектуальної діяльності. Відповідний рівень художньої освіченості допомагає глибше відчувати, переживати й усвідомлювати зміст людських почуттів і відносин, відображених в музичному творі, розвивати й збагачувати творчі здібності людини.

Наша методика спрямована на послідовне формування всіх зазначених якостей, які характеризують культуру художнього сприйняття школярів. Цьому сприяє насамперед добір художніх творів для сприйняття, корекції художніх смаків через цілеспрямоване ціннісно-художнє орієнтування учнів, через чуттєво-інтелектуальний

процес пізнання, власну оцінку й переживання музичного твору, тобто через активне цілеспрямоване прилучення школярів до художньо-творчої діяльності.

Співтворчість у процесі спілкування з музикою – це одночасна активізація емоційної та інтелектуальної сфер свідомості людини, коли у процесі сприйняття актуалізується весь її емоційний та інтелектуальний досвід, уява, здатність до співпереживання.

Окрім того, процес соціалізації школяра засобами музики залежить і від рівня розвитку художнього смаку. Ця якість особистості виявляється як під час сприймання художніх творів, так і в творчій діяльності. Спрямованість і зміст художнього смаку викристалізовується у процесі спілкування з мистецтвом. Отже, через цілеспрямований розвиток сприйняття громадянських цінностей послідовно формується художній смак і культура сприйняття творів мистецтва. Зрозуміло, що для повноцінного сприйняття музики школярами необхідно виховувати в них і музичні смаки. Музичний смак – це здатність психіки особливим чином оцінювати твори мистецтва, відрізнити художнє від антихудожнього, музичне від антимузичного [5]. Це особливо важливо враховувати на початковому етапі становлення особистості.

Здатність до співпереживання це здатність по-своєму відтворити той шлях, який пройшов композитор. Він залежить від двох обставин:

1. Якість та досконалість твору. Звичайно, якщо зміст його відірваний від життя та його проблем, від життєвого досвіду індивіда – він не викликає відгуку, а почуття та думки його автора не можуть бути сприйняті іншими людьми. Не викликає душевного відгуку і твір, який тільки логічними засобами вирішує художні завдання. Справжній твір є за формою реалістичним. У ньому, як правило, простежується підтримка законів відображення та втілення емоційно-чуттєвої стихії життя.

Останнім часом емоційність, експресія стилю творчості деяких композиторів, особливо самодіяльних, переважають над прагненням самостійно розібратися в житті та висвітлити його проблеми. Недостатність реального змісту компенсується своєрідним емоційним насиченням, доведенням експресії до найрадикальніших виявів.

2. Ступінь підготовленості слухача. Оскільки форма у музиці, як і в мистецтві взагалі, завжди умовна, її сприйняття є наслідком виховання. Виховується також здатність засвоювати життєвий досвід, що міститься у творі і закодований в його специфічних формах. Відмінність виховання виявляється в неоднаковій готовності до художнього сприйняття музичного твору. Його вплив на формування особистості як чинника її соціалізації залежить від вікових особливостей, психічного стану, провідного типу художньо-естетичної діяльності людини.

Ми намагалися організувати так освітній процес на уроках, щоб він був спрямований на усвідомлення дітьми своїх соціальних орієнтирів у сфері життєтворчості і реальних засобів їх досягнення.

Аналіз проведеної експериментальної роботи засвідчив те, що рівень соціально-музичної активності школярів підвищиться, якщо будуть створені й враховані такі педагогічні умови:

а) зміст музичних творів, що вивчаються на уроці, буде однаковою мірою впливати на емоційний, когнітивний, аксіологічний та праксеологічний компоненти;

б) при вивченні програмового матеріалу будуть застосовуватись форми, методи, прийоми роботи, що сприяють: накопиченню емоційно-чуттєвого досвіду школярів, активному сприйманню краси навколишнього світу через музичне мистецтво

(свята, ранки, присвячені українським народним та сучасним ліричним пісням); розширенню обсягу знань музичних творів, що мають соціальне спрямування, набуття досвіду застосування музичного мистецтва для пізнання навколишнього світу учнями (проведення заходів, пов'язаних з календарною обрядовістю); формуванню ціннісних орієнтацій, музичних інтересів, ідеалів, набуттю досвіду організаторської роботи, необхідних для пропаганди музичного мистецтва соціального спрямування (діяльність музичних колективів – козацької пісні, бандуристів, домристів).

Окрім того, апробована нами система включає: тісну взаємодію сім'ї, соціально-культурного середовища, закладу загальної середньої освіти; розширення діапазону організаційних форм соціального виховання і раціональне поєднання їх у конкретних ситуаціях музичної діяльності; прилучення учнів до національної культури; урахування вікових особливостей вихованців; індивідуальний підхід до організації соціально-музичної діяльності; систематичність та системність роботи при засвоєнні музичних знань; оптимальне співвідношення масових, групових, індивідуальних форм роботи з учнями; підвищення рівня професійної готовності вчителів до здійснення соціального виховання школярів засобами музики; створення належної матеріально-технічної бази закладів загальної середньої освіти.

У процесі художньо-творчої діяльності молодших школярів на уроках музики формується комплекс індивідуальних властивостей і якостей, потрібних для розвитку ціннісних орієнтацій: творче сприйняття творів мистецтва, критичне оцінювання, емпатія, рефлексія, творча уява, фантазія, образне мислення, а також ініціативність, самостійність, самокритичність. Дана стаття не вичерпує всіх аспектів такої важливої проблеми як соціалізація школярів засобами музичного мистецтва. Заслуговує на увагу такий її аспект як організація сприйняття творів композиторів-класиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гандзілевська Г. Б. Соціалізація обдарованих молодших школярів через самореалізацію в учнівському колективі. *Наукові записки. Серія Педагогіка і психологія*. Острого: Острозька академія, 2009. Вип. 13. С. 86–96.
2. Корпач Н. І. Особливості соціалізації в дитячих організаціях. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк: Вежа, 2004. Вип. 2(27). С. 17–21.
3. Ларин В. И. Социализация младших школьников средствами искусства. Минск: Наука, 2002.
4. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособ. Москва: Академия, 2006. 304 с.
5. Седунова Л. М. О современных тенденциях развития общего музыкального образования. *Музыка в школе*. 2004. № 1.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 4. 460 с.

REFERENCES

1. Handzilevska, H. B. (2009). Sotsializatsiia obdarovanykh molodshykh shkoliariv cherez samorealizatsiiu v uchnivskomu kolektyvi. *Naukovi zapysky. Seriiia Pedahohika i psykholohiia*. Ostroh: Ostrozka akademiia, issue 13, 86–96 [in Ukrainian].
2. Korpach, N. I. (2004). Osoblyvosti sotsializatsii v dytiachykh orhanizatsiiah. *Problemy pedahohichnykh tekhnolohii*. Lutsk: Vezha, issue 2(27), 17–21 [in Ukrainian].
3. Laryn, V. Y. (2002). Sotsyalyzatsiia mladshykh shkolnykov sredstvamy yskusstva. Mynsk: Nauka [in Russian].
4. Mudryk, A. V. (2006). Sotsyalyzatsiia cheloveka. Moskva: Akademyia [in Russian].
5. Sedunova, L. M. (2004). O sovremennykh tendencijah razvitija obshhego muzykal'nogo obrazovaniia. *Muzyka v shkoli, 1* [in Russian].
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Vybrani tvory. (Vols 1–5; Vol. 4). Kyiv: Radjans'ka shkola [in Ukrainian].